

Bartłomiej Tambor (Muzeum Historii Kielc)

Materiały do dziejów Huty „Ludwików” (KZWM, FSS Polmo-SHL) w Kielcach w zbiorach Muzeum Historii Kielc

W artykule zostaną opisane eksponaty znajdujące się w zbiorach Muzeum Historii Kielc, związane z historią popularnych kieleckich zakładów SHL, które z biegiem lat zmieniały swoją nazwę – począwszy od Huty „Ludwików”, poprzez Kieleckie Zakłady WYROBÓW Metalowych po Fabrykę Samochodów Specjalizowanych Polmo-SHL¹.

Istniejąca od 1919 r. firma jest jednym z najstarszych kieleckich przedsiębiorstw przemysłowych. Założony przez Stanisława Starkego² zakład szybko stał się jednym z największych pracodawców w mieście, wyrabiając sobie jednocześnie markę solidnego wykonawcy. Dowodem na to może być podjęcie produkcji dla wojska, która wymagała spełniania wygórowanych norm jakościowych. Część produktów zyskała miano kultowych, m.in. szabla „ludwikówka”, motocykle „SHL” czy pralka „Frania”. Wśród postaci, które odcisnęły piętno na historii miasta należy wymienić założyciela fabryki Stanisława Starkego oraz jej wieloletniego dyrektora Otmara Kwiecińskiego³.

- 1 Huta Ludwików – zakład założony przez Stanisława Starkego w Kielcach w 1918 r. jako filia Suchedniowskiej Fabryki Odlewów. Przyjął nazwę „Ludwików” na cześć Ludwika – ojca Stanisława. Od 1928 r. własność koncernu Huta „Pokój”. Od 1934 r. większościowym udziałowcem koncernu został Skarb Państwa. W okresie II wojny światowej znajdował się pod zarządem niemieckim, w 1946 r. został znacjonalizowany. Od 1948 r. nosił nazwę „Kieleckie Zakłady WYROBÓW Metalowych – Przedsiębiorstwo Państwowe Wyodrębnione”. W 1974 r. nastąpiła zmiana nazwy na „Fabryka Nadwozi Samochodowych «Polmo-SHL»”, a następnie „Fabryka Samochodów Specjalizowanych «Polmo-SHL»”, od 1995 r. „Zakłady WYROBÓW Metalowych SHL SA”. Produkował m.in. szable, kuchnie polowe, helmy, motocykle, pralki, wywrotki i cysterny samochodowe oraz samochody specjalistyczne. http://www.muzeumhistorii-kielc.pl/CMS/kielce/historia_huty_ludwikow.html (dostęp 15.06.2017).
- 2 Stanisław Starke (1882–1952), syn Ludwika i Julii z d. Bergman, od 1913 r. prezes Związku Przemysłowców Ziemi Radomskiej, honorowy prezes Kieleckiego Towarzystwa Cyklistów. W 1928 r. po sprzedaży zakładów Hucie „Pokój” wyjechał do Rumunii. W Ploeshti założył fabrykę „Ferroemail”, inicjator i pierwszy prezes Koła Polskiego w Ploeshti. Podczas II wojny światowej wspierał polskich uchodźców. Po nacjonalizacji fabryki w Ploeshti wrócił do Polski w 1948 r. Zamieszkał w Białogoniu. A. Kurska, *Stanisław Starke – próba portretu, w: Z tradycji i dorobku inteligencji kieleckiej w XIX i XX wieku*, red. M. Meducka, Kielce 2005, s. 281–295.
- 3 Otmara Kwieciński, ur. 7 lipca 1893 r. w Białej k. Bielska, syn Macieja i Gabrieli z Kwiecińskich. Od 1931 r. dyrektor Suchedniowskiej Fabryki Odlewów i Huty Ludwików w Kielcach, nadzorujący program naprawczy zakładów. Inicjator produkcji motocykla SHL 98. W czasie II wojny światowej zatrudniony w Hucie Ludwików. W 1941 r. został aresztowany przez gestapo i 30 lipca tego roku przewieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Rok później wrócił do pracy w zakładzie. W 1945 r. objął funkcję dyrektora fabryki, równocześnie kierował Zjednoczeniem Przemysłu WYROBÓW z Blachy. Wznowił prace nad motocyklem SHL i rozpoczął produkcję odlewów żeliwnych kokilowych do siewników. W latach 1945–1949 pełnił funkcję prezesa Aeroklubu Kieleckiego. W 1949 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie pracował w Przedsiębiorstwie Mechanizacji Budownictwa. Dwa lata później został aresztowany przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa. Po wyjściu z więzienia w 1953 r. pracował w Technikum Chemicznym w Kielcach. W 1956 r. zrehabilitowany. Od 1958 r. dyrektor naczelny Centralnego Biura Konstrukcji Maszyn i Urządzeń Odlewniczych w Krakowie. Zmarł 11 stycznia 1970 r. w Krakowie, w wieku 75 lat. J. Krüger, *Kwieciński Otmara Zygmunt, w: Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, Wrocław 1971, s. 374, 375; „Wędrowiec Świętokrzyski” 2011, kwiecień, s. 10; R. Gajos, *Ikar i skrzydła Gór Świętokrzyskich*, Kielce 1997, s. 314, 338,

Produkty SHL-ki są ważnym elementem wystawy stałej Muzeum Historii Kielc, zatytułowanej „Z dziejów Kielc”. Dokumenty, fotografie i wyroby „SHL” wykorzystane są do zilustrowania przemysłowej historii miasta od II Rzeczypospolitej po czasy obecne. Część z nich została użyta do wykonania wystawy planszowej, przygotowywanej przez Muzeum Historii Kielc w 2010 r., dla uczczenia 90-lecia powstania zakładów.

W skład zbioru muzealnego wchodzi fabryczne produkty (w tym militaria), dokumenty, fotografie, sztandary, proporzki, przypinki, wyroby artystyczne. Na całość składają się 4523 obiekty, zebrane w 241 pozycjach inwentarzowych, z tego 41 wpisane są do księgi inwentarzowej „Historia”, cztery do księgi inwentarzowej „Sztuka”, a 196 do księgi pomocniczej materiałowej. Dużą część zbioru stanowią eksponaty pochodzące z dawnej zakładowej Izby Pamięci, pozyskane w formie darowizny z Zakładów Wyrobów Metalowych SHL SA⁴.

Najciekawszą pod względem ekspozycyjnym grupę stanowią dawne wyroby zakładów. Ogólnie można je podzielić na przeznaczone dla wojska i dla odbiorców cywilnych. Wśród eksponatów „cywilnych” znajdują się najwcześniejsze wyroby fabryki, czyli proste artykuły gospodarstwa domowego: moździerz żeliwny z tłuczkiem, emaliowany czajnik i dzban⁵. Na dwóch ostatnich naczyniach umieszczone zostało logo firmy, przedstawiające dzban wpisany w owal.⁶ Z nieco późniejszego okresu pochodzi piecyk grzewczy wolno stojący, tzw. koza, oraz dwa egzemplarze dwupalnikowych kuchenek „Domogaz”⁷ (fot. 4). Co ciekawe, na jednej z kuchenek zachowała się oryginalna naklejka Instytutu Gospodarstwa Społecznego. Była to organizacja społeczna istniejąca od 1930 do 1951 r., mająca na celu kształcenie gospodyń domowych. Instytut współpracował z różnymi organizacjami kobiecymi, m.in. Ligą Kooperatystek w Polsce i Związkiem Pań Domu. Organizował liczne pokazy korzystania z ówczesnych nowości technicznych, urządzeń elektrycznych, takich jak lodówka, odkurzacz, żelazko, prożir czy kuchenki gazowe. Wydawał czasopismo „Gospodarstwo Domowe”, a następnie „Panią

445; J. Polak, *Cmentarz Rzymsko-Katolicki w Białej*, Bielsko-Biała 1999, s. 133, 34; „Wiadomości gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1929, nr 8, s. 109; *X sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu za 1938 rok*, Sosnowiec 1939, s. 18, 23, 205, 345, 347, 348.

- 4 Po 1997 r. zakład w całości przeszedł na własność firmy Metallurgica Assemblaggio Carpenterie S.p.A Torino. Pod zarządem włoskim powstały Zakłady Wyrobów Metalowych „SHL” SA. Centralną tłocznio włączono do fabryki „Delfo Polska” S.A. w grupie „Magneto”. Produkcja samochodów specjalizowanych przeszła do spółki pracowniczej „Auto-SHL” S.A., matrycownię włączono do „Tema Polska” S.A. <http://www.mhki.kielce.eu/zawartosc/dzieje-jednej-fabryki-1919-2009-od-huty-ludwikow-do-zakladow-wyrobow-metalowych-shl> (dostęp 16.06.2017).
- 5 Pierwszym budynkiem fabrycznym była odlewnia, następnym emaliernia. Fabryka prowadziła składy w Warszawie, Krakowie i Łodzi, w których można było zamówić produkowane w Kielcach i Suchedniowie maszyny rolnicze: kieraty, młocarnie, wialnie, sieczkarnie, żniwiarki oraz części maszyn rolniczych, rury, wyroby wodno-kanalizacyjne, wyroby emaliowane sanitarne, garnki i kotły emaliowane, piecyki i kuchnie, blachy kuchenne, szyby i drzwiczki, a także osie i panewki do wozów.
- 6 Dookoła owalu umieszczono nazwę zakładu Suchedniowska Fabryka Odlewów Sp. Akcyjna, a wewnątrz nazwę Ludwików Kielce. Na dokumencie z 1932 r. wystawionym Pawłowi Kani znajduje się logo Suchedniowskiej Fabryki Odlewów i Huty Ludwików S.A. opisane na okręgu, wewnątrz którego wpisano „Suchedniów”. Prawdopodobnie po 1933 r., gdy zakład w Kielcach został zarejestrowany pod nazwą Huta Ludwików Spółka Akcyjna, wprowadzono znak zakładu w postaci liter SHL wpisanych w trójkąt (logo znajduje się m.in. na kuchenkach „Domogaz” i folderach z tego okresu). 20 czerwca 1938 r. zarejestrowano w Urzędzie patentowym używaną do dziś wersję: litery SHL wpisane w okrąg. <https://dobroni.pl/n/znak-towarowy-shl-sp/17173>; (dostęp 20.06.2017). Dokumenty archiwalne zakładów „SHL”, nr inw. MHKi/Mat/3182/1-4/; kuchenka benzynowa „Domogaz”, nr inw. MHKi/H/1941; dzban emaliowany, nr inw. MHKi/H/1943.
- 7 Produkcję kuchenek rozpoczęto w 1932 r. Poprzedziła ją tajemnicza kampania reklamowa, sugerująca przeprowadzenie do Kielc gazociągu; „Gazeta Kielecka” 1932, nr 77 z 2 października.

1. Obudowa pralki wirnikowej typ D („Danusia”), Kieleckie Zakłady Wytwarzania Metalowych SHL; 2 poł. lat 50. XX w., nr inw. MHKi/H/1937

2. Czerpak chochli z wyposażenia wojskowej kuchni polowej, napisy wybite stemplem: „WOJSK. NIERDZEWNE 0,6 L HUTA LUDWIKÓW 1939”, Huta „Ludwików” w Kielcach, 1939, nr inw. MHKi/H/140

domu”, w których ogłaszano listy artykułów gospodarstwa domowego posiadających atest Instytutu⁸.

Najefektowniejszym przykładem przedwojennej produkcji fabrycznej, znajdującym się w muzeum, jest motocykl SHL 98 z silnikiem na licencji Villiers’a (nr seryjny silnika HL 1287)⁹ (fot. 5). Pojazd, utrzymany w bardzo dobrym stanie, używany był praktycznie do momentu przekazania go do zbiorów muzealnych. Ekspонатami niewykonanymi w hucie, ale związanymi z produkowanymi tam motocyklami, są pochodzący z zakładów w Wolverhampton silnik Villiers’a o pojemności 98 cm³ oraz klucz oczkowy odgięty z napisem „Villiers”.

W zbiorach są również egzemplarze pralek wirnikowych. Najstarsza z nich nosi nazwę „Danusia” (fot. 1). Był to najwcześniejszy model pralki wirnikowej, produkowanej przez kielecki zakład. Główną cechą różniącą ją od późniejszych modeli jest umiejscowienie mechanizmu napędowego na boku obudowy. Kolejne dwa modele to dwa różne typy pralek „Frania”¹⁰ (fot. 3). Ostatnim z posiadanych przez muzeum wyrobów cywilnych jest butla na gaz propan-butan¹¹.

Ważną częścią produkcji zakładu były wyroby dla wojska. Pierwszym zamówieniem wykonanym w 1928 r. dla Ministerstwa Spraw Wojskowych były kuchnie polowe wraz z wyposażeniem¹². W naszych zbiorach znajdują się przykłady takich wyrobów: chochła wojskowa z 1939 r. o pojemności 0,8 l (fot. 2) oraz brytfanna z pokrywą. Ponadto czajnik dla Marynarki Wojennej z 1935 r., przeznaczony do kuchni okrętowych, sygnowany na spodzie: „Ludwików Kielce 1935” oraz punca w formie kotwicy z liną kotwiczną na tle krzyża kawalerskiego, z napisem na ramionach krzyża „MAR/WOJ.”. Oprócz wyposażenia kuchni muzeum posiada manierki: egzemplarz wz. 37 o pojemności 0,8 l oraz prefabrykat manierki tego samego modelu (bez wykonanych wytłoczeń). Co ciekawe, ten model manierki posiada szeroki wlew, umożliwiający spożywanie zupy łyżką.

Z wyposażenia bojowego produkowano w fabryce hełmy wz. 31. W muzeum znajdują się 3 egzemplarze hełmów wz. 31 (na dwóch z nich zachowało się oznakowanie fabryczne). Był to podstawowy model hełmu noszony przez żołnierzy w czasie wojny obronnej we wrześniu 1939 r. Charakteryzował się dobrymi parametrami ochronnymi (losowo wybrane egzemplarze z każdej partii przechodziły próbę ostrzelania z pistoletu „Vis”). Ich produkcja objęta była tajemnicą, dlatego na wykazach produkcji oznaczone były jako „Garnki H”¹³. Ciekawym eksponatem wojskowym jest beczka na paliwo do pojazdów wojskowych. Wyprodukowana w 1932 r., posiada mosiężną tabliczkę znamionową z nazwą producenta – „Suchodlew Kielce”¹⁴.

Z okresu powojennego pochodzi produkowany w KZWM hełm wz. 50¹⁵ oraz kubek i talerz dla marynarki wojennej.

8 *Racjonalne gospodarstwo domowe jako czynnik państwowo-twórczy – odczyt zbiorowy na Zamku Królewskim, „Pani domu” 1935, nr 4, s. 75; Z. Chyra-Rolicz, Kobiety w spółdzielczości – od pani domu do masowej aktywizacji zawodowej (1935–1989/1990), w: „Studia z historii społeczno-gospodarczej” 2014, t. XII, s. 143, 151, 157; cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.../10-143_163-Chyra-Rolicz.pdf (dostęp 10.07.2017).*

9 Wg Jana Tarczyńskiego wyprodukowano do 1939 r. ok. 2000 sztuk motocykli; J. Tarczyński *Polskie motocykle 1918–1945*, Warszawa, 2005, s. 180.

10 Pralki produkowano w zakładzie w latach 1954–1984, łącznie ponad 8 milionów, w tym 5 milionów modelu „Frania”.

11 Produkcję 11-kilogramowych butli do użytku domowego rozpoczęto w połowie lat osiemdziesiątych XX w.

12 W zakładzie produkowano dwa modele kuchni polowych wz. 23 i 31; A. Rządkowski, *Produkcja wojskowa Huty Ludwików w Kielcach w latach 1928–1939*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2012, t. IV, s. 119.

13 Tamże, s. 110.

14 Suchodlew to skrót od nazwy zakładu Suchedniowska Fabryka Odlewów i Huta Ludwików SA.

15 Hełm wz. 50 przechodził również rygorystyczne testy jak hełm wz. 31, ostrzeliwano go z pistoletu TT i oraz karabinka AKM. J. Kijak *Hełmy Wojska Polskiego 1917–2000*, Bellona, 2013, s. 85.

Poza wyrobami zakładów SHL w zbiorach muzealnych znajdują się związane z nimi dokumenty. Odnajdziemy wśród nich druki reklamowe, instrukcje obsługi, dokumentację związaną z produkcją zakładu, dyplomy, kroniki kolonii letnich, legitymacje ubezpieczeniowe.

Najstarszy druk, zaświadczenie Mieczysława Rudnickiego z Suchedniowskiej Fabryki Odlewów i Huty „Ludwików” SA w Kielcach, pochodzi z 1926 r. Nieco późniejsze są dokumenty Józefa Kluzka – świadectwo pracy z 1930 r. oraz zaświadczenie z 1938 r., potwierdzające pracę w Hucie „Ludwików” na stanowisku gisera. Ciekawym eksponatem pochodzącym z tego okresu jest księga protokołów Kasy Przeworności Pracowników Umysłowych Huty „Ludwików”, zawierająca protokoły z zebrań zarządu kasy. Niezwykle interesujący jest też zbiór dokumentów z różnych lat działalności zakładu. W jego skład wchodzi dwa skoroszyty i dwie teczki mieszczące protokoły z konferencji, rezolucje, zarządzenia, wykazy stanu zatrudnienia, referaty, zapisy pogadanek, dyplomy, podziękowania, odezwy, opis przebiegu obchodów pięćdziesięciolecia zakładów, fragmenty gazet. Na uwagę zasługują również: legitymacja ubezpieczeniowa Stefana Kowalczyka z wpisami m.in. z okresu okupacji niemieckiej, oraz plan warsztatów szkolnych przy Hucie „Ludwików”, wykonany w 1947 r. w skali 1: 100.

O wyrobach SHL-ki możemy wiele dowiedzieć się z wydawanych przez zakład folderów.

Jednym z najbardziej interesujących dokumentów z tej grupy jest folder reklamowy „Schrony”, projektu Andrzeja Dworaka, wykonany przed 1939 r. Na pierwszej stronie okładki ukazane są sylwetki osób uciekających przed bombardowaniem, po lewej czerwony pionowy pas z napisem „SCHRONY”. Pozostałe wydawnictwa – folder jubileuszowy 65-lecia FFS Polmo-SHL oraz kolorowy folder Fabryki Samochodów Specjalizowanych im. St. Staszica – pochodzą z lat 80.

Pewna część dokumentów dotyczy jednego z najbardziej znanych produktów zakładu, czyli motocykli. Najwcześniejszy druk reklamowy związany jest z motocyklem SHL 98. Przedstawia sylwetkę pojazdu, nad którą znajduje się napis „Nowoczesna krajowa setka na nasze drogi”. Pozostała dokumentacja związana z tym modelem to instrukcje obsługi i gwarancja, książka pojazdu mechanicznego wydana przez Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kielcach Wydział Komunikacji Drogowej w 1955 r., oraz dowód ubezpieczenia w PZU, wystawiony na Janusza Maciejewskiego. Uzupełnieniem tego zbioru jest książka „Obsługa motocykla SHL 125”, wydana przez Wydawnictwa Komunikacyjne w 1953 r., ponadto druki reklamowe motocykla SHL-M11-175 oraz rysunek motocykla SHL M17 „Gazela”. Wizerunek tego motocykla widnieje również na znaczku nadrukowanym na wykonanej w 1969 r. pocztówce pamiątkowej. W muzeum znajduje się też dokumentacja związana z produkowanymi w fabryce pralkami, m.in. katalog części zamiennych do pralek wirnikowych „Frania” z 1969 r. oraz 6 instrukcji obsługi, wśród nich m.in. instrukcja prototypu pralki bębnowej PB-1 „Agatka” z 1969 r.

Muzeum posiada również dokumenty odnoszące się do działalności zakładów po zmianie profilu produkcji na samochody specjalistyczne. Wśród nich schematy: m.in. węzła dystrybucyjnego autocysterny A3-520, dwa rysunki sylwetkowe rzutów bocznych (lewej strony) dwóch wywrotek W 244-804 i 3W 1142-807 oraz samochodów A3-574 i 3W 244.

Interesującą pozostałością po fabryce jest zbiór 11 różnego rodzaju dyplomów. Otrzymywali je pracownicy zakładu, m.in. Edward Malinowski za zajęcie II miejsca w konkursie „Moje wspomnienia o życiu i pracy w Zakładzie” czy Ireneusz Koprowski za zdobycie III miejsca w Festiwalu Pieśni Patriotycznej Kielce w 1969 r. Są tu też dyplomy przyznane fabryce, np. za wykonanie w czynnie społecznym wyposażenia letnich tarasów przy zakładach gastronomicznych, za 25-letnią produkcję pralek oraz za wyprodukowanie 5 000 000 pralek, a także dla organizacji zakładowych, m.in. dla Orkiestry Dętej przy FSS Polmo-SHL czy Zarządu Zakładowego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej FSS Polmo-SHL w Kielcach.

3. Pralka wirnikowa „Francia”, Kieleckie Zakłady Wyrobów Metalowych SHL; 1963, nr inw. MHKi/H/63

4. Kuchenka benzynowa „DOMOGAZ”, Huta Ludwików w Kielcach, lata 30. XX w., nr inw. MHKi/H/1941

Niezwykle istotnymi eksponatami, ukazującym ludzi, maszyny, wnętrza hal, place zakładowe, są fotografie. Najstarsza z nich to wykonane w 1936 r. przez Wacława Perendyka tableau pracowników Huty „Ludwików”. Wśród 97 portretów znajduje się m.in. wizerunek dyrektora fabryki Otmara Kwiecińskiego.

Z okresu II wojny światowej pochodzi anonimowe zdjęcie, na którym widać wnętrze jednej z hal Huty „Ludwików”. Z 1960 r. pochodzi zestaw fotografii przedstawiających pracownicę KZWM Krystynę Szejfus podczas targów w Poznaniu, m.in. w towarzystwie uczestnika obrony Westerplatte porucznika Leona Pająka. Jedną z tych fotografii wykorzystano w folderze reklamowym motocykla SHL M11.

Wśród muzealiów możemy odnaleźć wykonane w latach 60. do 80. XX w. fotografie motocykli: SHL-175 w wersji sportowej, SHL M11, SHL „Bartek”¹⁶, SHL M17 „Gazela”, ponadto portrety zbiorowe pracowników oraz sceny rodzajowe. Wśród nich m.in. portret zbiorowy pracowników KZWM z motocyklem SHL M17 „Gazela” i znane zdjęcie robotnika stojącego przed słupami z hasłem „PZPR PARTIĄ NARODU” wykonane przez Andrzeja Pęczalskiego.

Ponadto z Izby Pamięci SHL pochodzi zbiór 2415 odbitek fotograficznych (2289 czarno-białych i 126 kolorowych) o różnorodnej tematyce, dokumentujących m.in. pochody 1-majowe, wizyty Edwarda Gierka i Wojciecha Jaruzelskiego, wczasy i wycieczki zakładowe, fotokopie dokumentów oraz zbiór 1868 negatywów o podobnej tematyce. O sposobie organizacji wypoczynku dla dzieci pracowników możemy dowiedzieć z foto-kronik kolonii zakładowych odbywających się w Końskich w latach 1961–1963, Chwałowicach w 1964 r., Kijach, Bodzentynie w 1965 r. oraz Stąporkowie, Gdyni-Orłowie w 1966 r.

Fragment historii zakładu opisuje Księga Jubileuszowa Polmo-SHL z lat 1974–1978. Znajdują się w niej podziękowania, zaproszenia i relacje z wydarzeń kulturalnych, uzupełnione wycinkami z gazet, pocztówkami i fotografiami. Pozostałe albumy to: Kronika Zakładowej Kapeli Ludowej z 1966 r., Księga Zasłużonych dla Fabryki KZWM Polmo-SHL z 1968 r. z fotografiami 134 wyróżnionych pracowników, Album 35-lecia PRL oraz 60-lecia fabryki SHL z 1979 r. oraz Album XIX Statutowej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Zakładowej Organizacji Partyjnej PZPR z 1979 r.

Muzeum posiada 96 odznaczeń, medali i plakiet związanych z zakładem. Są to zarówno medale i odznaczenia otrzymane przez pracowników zakładu za ich działalność w zakładzie oraz poza nim, jak i medale wykonywane na terenie zakładu na zamówienie instytucji zewnętrznych. Wśród nich znajduje się egzemplarz najważniejszego zakładowego wyróżnienia „Odznaka Zasłużony dla SHL”. Z odznaczeń przyznanych pracownikom zakładu należałoby wymienić odznakę „Za zasługi dla Kielecczyny” Stefani Stefńczyk oraz odznakę „Racjonalizatora Produkcji” Stefana Kowalczyka.

Niektóre z nich powstały dla uczczenia ważnych wydarzeń z historii zakładu, jak np. upamiętniający nadanie FSS Polmo-SHL imienia St. Staszica, zaprojektowany przez Stefana Dulnego, a także medale wykonane na 60- i 65-lecie powstania przedsiębiorstwa. Większość medali została wykonana na terenie zakładu. Część z nich dla szkół, m.in. Szkoły Podstawowej nr 22 w Kielcach im. Aleksandra Zawadzkiego, Liceum Ekonomicznego nr 2 im. Oskara Langego w Kielcach, ale również dla zakładów pracy: Okręgowego Zakładu Transportu i Maszyn Drogowych w Kielcach czy Rozgłośni Polskiego Radia Kielce.

Oprócz medali są również plakiety, np. nagroda dla FSS Polmo-SHL w Kielcach za współpracę z MKS Cyclo-Korona z 1995 r., inna, upamiętniająca Dzień Odlewnika z 1970 r. oraz wpinki i proporzki zakładowe.

16 Taką nazwę nosił prototyp motocykla SHL M17 „Gazela”.

5. Motocykl SHL 98, rama czarna, nr ser. „1024”, silnik „Villiers” o nr. seryjnym „HL1287”, Huta „Ludwików” w Kielcach, 1939 r., nr inw. MHKi/H/2032

Wśród eksponatów jest również siedem sztandarów związanych z fabryką i z organizacjami funkcjonującymi na jej terenie, m.in: Centralnym Związkiem Zawodowym Metalowców w Polsce, Oddział Kielce¹⁷. Należy wspomnieć o niewielkiej kolekcji czterech talerzy, pięciu wazonów i trzech pucharów pamiątkowych. Część z nich została wykonana w Fabryce Porcelany w Ćmielowie, m.in. talerz okolicznościowy 70-lecia zakładów SHL, dwa wazony nagrodowe przyznane w 1974 r. Zakładowemu Związkowi Młodzieży Socjalistycznej przy FSS Polmo-SHL za efekty w Turnieju Młodych Mistrzów Gospodarności oraz za osiągnięcia w Turnieju Młodych Mistrzów Techniki. Oprócz tego muzeum posiada trzy puchary za osiągnięcia sportowe. Wśród nich dla zakładowej drużyny motocyklowej za zdobycie tytułu Rajdowego Wicemistrza Strefy Wschodniej z 1963 r. oraz za zdobycie Mistrzostwa Polski w Crossach z tego samego roku (fot. 6). Dowodem na wspieranie przez fabrykę miejscowego sportu jest puchar dla dyrekcji i samorządu robotniczego FSS Polmo-SHL za opiekę finansową nad działalnością MKS Korona Kielce. Ciekawostką jest puchar za zdobycie I miejsca w zawodach sportowych (turniej piłki nożnej) dla FAMOS (Fabrika Automobili Sarajewo).

Wśród pozostałych obiektów na zainteresowanie zasługuje popiersie Stanisława Staszica wzorowane na rzeźbie autorstwa Pawła Malińskiego lub Wiliama Kimensa. Przedstawia ono Staszica z wstęgą z Orderem Orła Białego oraz gwiazdą orderową, na odwrocie widnieje napis „STANISŁAW/ STASZIC/ umarł w stycz./ 1826 r.”. Ciekawostką jest wykonany prawdopodobnie w zakładach SHL ok. 1979 r. model pomnika Bojowników o Wyzwolenie Narodowe i Społeczne projektu Stefana Maja. Warto również wspomnieć o dwóch statuetkach kieleckiego rzeźbiarza Sławomira Micka, przyznanych fabryce w Konkursie Osiągnięć Gospodarczych COP, organizowanym od 1994 r. przez Świętokrzyską Agencję Rozwoju i Promocji Regionu oraz „Gazetę Lokalną”, regionalny dodatek do „Gazety Wyborczej”, w latach 1994 i 1996. W konkursie mogły brać udział firmy z pięciu województw obejmujących teren dawnego COP-u:

17 Na drzewcu sztandaru znajduje się 76 gwoździ fundatorów, m.in. Kazimierza Witaszewskiego, przewodniczącego Komisji Centralnej Związków Zawodowych.

6. Puchar dla drużyny SHL Kielce za zdobycie Mistrzostwa Polski w Crossach, Polski Związek Motorowy, Kielce; 1963, nr inw. MHKi/Mat/3166

kieleckiego, radomskiego, rzeszowskiego, tarnobrzieskiego i tarnowskiego. Dodatkową nagrodą oprócz statuetki i dyplomu były m.in. zniżki na reklamy w mediach¹⁸.

Warto również zwrócić uwagę na karykaturę dyrektora FSS Polmo-SHL Jerzego Boronia oraz zespół wyrobów pamiątkowych, np. związane z obchodami Święta Odlewnika figurkę i płaskorzeźbę, wazon ozdobny, figurkę Syrenki Warszawskiej, talerze dekoracyjne, m.in. z logo STOP (Stowarzyszenie Techniczne Odlewników Polskich) z 1974 r., popielniczkę z rysunkiem pieca odlewniczego z napisem „HUTA LUDWIKÓW”, przygotowaną w 50. rocznicę zakładu i 10. rocznicę STOP.

Część zbiorów znajduje się w zasobie bibliotecznym. Obejmuje on 414 pozycji inwentarzowych z czego większość stanowią negatywy z lat 1967–1970 (402 pozycje obejmujące ponad 9000 klitek filmowych), autorstwa zakładowego fotografa Juliusza Lewickiego oraz pojedyncze egzemplarze fotografii wykonanych przez Janusza Buczkowskiego Stanisława Krześniaka. Oprócz fotografii i negatywów zbiór biblieczny zawiera proporzki i egzemplarze gazety zakładowej „Głos Załogi SHL”¹⁹.

Gromadzony w Muzeum Historii Kielc zbiór pamiątek po zakładach SHL jest nieustannie powiększany dzięki hojności kielczan oraz kwerendom muzealnym. Na 2019 r. Muzeum Historii Kielc planuje udostępnienie całego zbioru przy okazji wystawy związanej z obchodami 100. rocznicy powstania Huty „Ludwików”.

18 „Gazeta Lokalna Kielce” dodatek do „Gazety Wyborczej” 1994, nr 251 z 27 X, s. 3; „Gazeta Wyborcza” 1996, nr 210 z 9 IX, str. 19.

19 „Głos Załogi SHL” po raz pierwszy i ukazał się w 1958 r., regularne wydawanie gazety rozpoczęło się rok później. W pierwszym kolegium redakcyjnym zasiadli Bogumił Pelczarski, Jan Ciośniński, Ryszard Kućma, Remigiusz Półtorak, Zbigniew Sygut. Gazeta wydawana była do 1990 r. J. Kępa-Mętrak, *Gazeta zakładowa – narodziny, rozwój... i co dalej? Studium przypadku*, s. 56, 60, 64, studiamedioznawcze.pl/Numery/2012_4_51/pelny.pdf (dostęp 1.0.2017).

Bartłomiej Tambor (Kielce History Museum) Materials for the History of Ludwików Steelworks (abbreviated KZWM, FSS Polmo-SHL) in Kielce in the Collection of Kielce History Museum

The article describes the exhibits from the Kielce History Museum's collections, associated with the history of the Ludwików Steelworks, a popular Kielce plant, whose name changed over the years from the Ludwików Steelworks, through the Kielce Metalworks to the Polmo SHL Specialized Vehicles Manufacturer. It was established in 1919 and soon became one of the largest plants in the city. The exhibits described in the article include the steelworks' oldest products such as a pot, a mortar and a pitcher as well as those manufactured for the army (a military ladle, flasks, helmets and the famous SHL98 motorcycle and Frania mass produced post-war washing machine).

Among other exhibits connected with the SHL plant there are documents, photographs, banners, pennants, pins and artistic products.

The entire collection includes 4,523 objects collected in 241 inventory sections. The SHL products constitute an important element of the Museum's permanent exhibition entitled 'The History of Kielce'. Various documents, photographs and products produced at the SHL Metalworks are used to illustrate the industrial history of the city from the Second Polish Republic until the present times.

Keywords: industry, SHL, museum collections.